

Stanisław Czaja¹ (ORCID 0000-0002-2878-5781), **Agnieszka Becla²** (ORCID 0000-0002-0013-7037)
¹ Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wydział Ekonomii i Finansów, Katedra Ekonomii Ekologicznej,
 ul. Komandorska 118-120, 53-345 Wrocław, e-mail: stanislaw.czaja@ue.wroc.pl, tel. +48 501 179 335
² Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wydział Ekonomii i Finansów, Katedra Ekonomii Ekologicznej,
 ul. Komandorska 118-120, 53-345 Wrocław, e-mail: agnieszka.becla@ue.wroc.pl, tel. +48 501 104 915

Recepcja koncepcji Maxa Webera w polskiej myśli ekonomicznej

Reception of Max Weber's concepts in Polish economic thought

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono zagadnienie recepcji koncepcji Maxa Webera w polskiej myśli ekonomicznej. Opracowanie obejmuje krótką prezentację podstaw koncepcji Maxa Webera. Szerzej omówiono wpływ idei Webera na dorobek polskiej ekonomii od przełomu XIX i XX stulecia. Przedstawiono również powody braku studiów religia a ekonomia i inne wybrane elementy myśli weberowskiej w Polsce.

Słowa kluczowe: Max Weber, polska ekonomia, szkoła historyczna, ekonomia a religia, biurokracja.

ABSTRACT

The article presents the issue of the reception of Max Weber's concept in Polish economic thought. The study includes a short presentation of the basics of Max Weber's concept. The impact of Weber's ideas on the achievements of Polish economy from the turn of the 19th and 20th centuries is discussed in more detail. The reasons for the lack of studies of religion and economy in Poland and other selected elements of Weber's thought in Poland were also presented.

Keywords: Max Weber, Polish economy, historical school, economics and religion, bureaucracy

WPROWADZENIE

Max Weber należy do najbardziej znanych i uznanych myślicieli przełomu XIX oraz XX stulecia. Ten niemiecki naukowiec, urodzony 21 kwietnia 1863 roku w Erfurcie, zasłużył się jako socjolog, filozof, prawnik oraz ekonomista. Powszechnie jest uznawany, obok Augusta Comte, Emila Durkheima i Karola Marksa, za współtwórcę współczesnej socjologii. Emil Durkheim interesował się społeczeństwem jako całością, Max Weber skupiał się na jednostkach i ich działaniach. Karol Marks uznawał dominację czynników materialnych, bazy, nad czynnikami niematerialnymi, nadbudową, Max Weber natomiast badał wpływ idei i kultury na działania ludzkie i kształtowanie struktur społecznych. Jego prace w tym zakresie dotyczyły przede wszystkim ogólnej teorii społecznej, metodologii nauk społecznych, socjologii gospodarczej, a także socjologii religii, polityki i prawa czy socjologii historycznej. Popularność Maxa Webera i jego dorobku rosła wraz ze wzrostem skuteczności zaproponowanych me-

tod badawczych w stylu webera opartych na pojęciu zrozumienia (Szacki, 1981).

Przedmiotem poniższego opracowania jest intelektualny dorobek Maxa Webera, a w zasadzie te jego elementy, które spotkały się z uznaniem i akceptacją w ramach polskiej myśli ekonomicznej, począwszy od momentu pojawienia się, aż po czasy współczesne. Zakres analizy dotyczy ekonomii politycznej, a także tych elementów studiów socjologicznych, które znalazły zastosowanie w ekonomii, a zwłaszcza w teorii rozwoju społecznego czy funkcjonowania społeczeństwa i gospodarki.

Celem poniższego opracowania jest ocena recepcji koncepcji Maxa Webera w polskiej myśli ekonomicznej zarówno w okresie pojawienia się prac Webera, a zatem przed uzyskaniem przez Polskę niepodległości, jak i w okresie międzywojennym, a także po II wojnie światowej. Są to trzy diametralnie odmienne okresy w rozwoju polskiej myśli ekonomicznej.

Do roku 1919 obszar państwa polskiego był podzielony pomiędzy trzy zabory, w których idee Maxa Webera odgrywały różną rolę. W Cesarstwie Niemieckim cieszyły się dużą popularnością i były bardzo chętnie dyskutowane, w Austro-Węgrzech były znane w niektórych ośrodkach akademickich i wykorzystywane przez niektórych badaczy, natomiast w Cesarstwie Rosyjskim pozostawały prawie nieznane.

Max Weber popierał koncepcję jednej kultury i dostarczał argumentów dla Haskaty, chociaż dość realistycznie oceniał rolę Polaków w gospodarce niemieckiej (Weber, 1895). Krytyczna wobec Polaków postawa Webera, raczej ze względów polityczno-ideologicznych, wpływała negatywnie na akceptację przez polskie środowiska intelektualne idei ekonomicznych tego autora. Takie postawy można było znaleźć na przykład w Poznaniu, gdzie poglądy Maxa Webera były wręcz zwalczane.

W zaborze austriackim wpływy niemieckiej szkoły historycznej były skutecznie ograniczane popularnością wiedeńskiej szkoły psychologicznej, ale i tak cieszyły się większą popularnością niż w pozostałych zaborach (Czaja, 2004). Zaslugi w tym zakresie położyli przede wszystkim Władysław Ochenkowski – czołowy popularyzator dorobku starszej i młodszej szkoły historycznej – oraz Stanisław Głąbiński – drugi czołowy przedstawiciel polskiego historyzmu najsilniej osadzonego na Uniwersytecie Lwowskim.

Także w zaborze rosyjskim dominowały inne koncepcje ekonomiczne. Wynikało to zarówno z przyczyn merytorycznych, jak i ideologicznych. W Warszawie silniejsze były środowiska wykorzystujące dorobek Fryderyka Skarbka oraz Piotra Maleszewskiego, odwołujący się do ekonomii klasycznej Adama Smitha i Davida Ricarda.

Starsza oraz młodsza szkoła historyczna powstały jako konkurencyjna alternatywa dla ekonomii klasycznej, a zwłaszcza poglądów Adama Smitha i Davida Ricarda, które uznawały prawa mechanizmu rynkowego za uniwersalne i ahistoryczne, gwarantujące zarówno efektywną alokację zasobów, jak i warunki sprawnego działania oraz rozwoju gospodarki kapitalistycznej. Dodatkowo ekonomia klasyczna ekspozowała dominującą rolę czynników ekonomicznych, uznając pozostałe za wtórne, co szczególnie widoczne jest w teorii formacji społeczno-ekonomicznej Karola Marksa. Marksowskie spojrzenie na rolę czynników ekonomicznych było także akceptowane przez polską myśl lewicową.

Galicja (Lwów i Kraków) – zarówno przed, jak i po odzyskaniu niepodległości – należała do tych regionów Rzeczypospolitej, w których idee ówczesnej ekonomii niemieckiej były najsilniejsze.

Po odzyskaniu niepodległości znaczenie ujęcia historycznego w Rzeczypospolitej systematycznie słabło kosztem podejścia liberalnego – ekonomii neoklasycznej i neowalrasowskiej, a także nurtów heterodoksyjnych i ekonomii keynesowskiej. Najdłużej elementy myśli ekonomiczno-społecznej młodszej szkoły historycznej zachowały się

w ośrodku lwowskim oraz krakowskim. Przyczyn takiej ewolucji upatruje się w kilku następujących zjawiskach:

- osłabieniu więzi z ośrodkami niemieckimi oraz reprezentującymi je badaczami;
- coraz silniejszej dominacji podejść socjologicznych w ujęciach historycznych, co było efektem rosnącej roli Maxa Webera; w polskiej literaturze to socjologiczne ujęcie nie cieszyło się wówczas większym zainteresowaniem;
- rosnącej atrakcyjności ujęcia euklidesowo-kartezjańskiego w ówczesnej myśli ekonomicznej.

Po II wojnie światowej rozpoczął się okres dominacji myśli lewicowej w różnych jej odmianach, od marksizmu po ujęcia socjaldemokratyczne, a także deformacji tych podejść, na przykład stalinizmu, maoizmu czy polpotyzmu. W takiej sytuacji koncepcje ekonomiczne Maxa Webera nie znajdowały szerszego zainteresowania. Pojawiły się dopiero po roku 1990, chociaż wówczas wymagały określonych modyfikacji i reinterpretacji. Poza ujęciami socjologicznymi szczególnie zainteresowanie wzbudziły idee metodyczno-metodologiczne Maxa Webera, zwłaszcza „typy idealne”, czyli mówiąc współczesnym językiem, modele oraz proces idealizacji. Typ idealny to analityczny model zjawisk społecznych, zbudowany z ich najbardziej charakterystycznych cech. Tego typu modele w rzeczywistości nie występują w czystej postaci. Realne zjawiska odbiegają od typów idealnych i/lub są ich mieszaną. Max Weber rozróżniał na przykład typy idealne panowania, biurokracji, postaw religijnych czy wspólnot religijnych.

Należy zauważyć, że postawa badawcza Maxa Webera opierała się na metodologicznym antypozytywizmie. Uznawał zatem, że nauki społeczne, w tym socjologia i ekonomia, powinny się opierać na rozumieniu i konstruowaniu typów idealnych, czyli na racjonalizmie i idealizacji.

1. ELEMENTY PODSTAW FILOZOFICZNO-METODOLOGICZNYCH KONCEPCJI MAXA WEBERA

Inspiracje filozoficzne oraz metodologiczne Max Weber czerpał z kantyizmu oraz neokantyizmu, które rysują chaotyczny i niezrozumiały obraz rzeczywistości, natomiast elementy porządku wynikają tam z ludzkiego umysłu oraz opartej na nim aktywności człowieka. Ten racjonalizm będzie wiodącym elementem metodologii i metodyki badawczej w duchu Webera. Badając znaczenie różnych religii, Weber korzystał również z doświadczeń etyki Kantowskiej oraz filozofii Friedricha Nietzschego. Istotne znaczenie dla postawy badawczej Maxa Webera miała także twórczość Karola Marksa, a w zakresie zagadnień ekonomicznych – dorobek innych przedstawicieli młodszej szkoły historycznej (Czaja, 2020).

W wymiarze metodyczno-metodologicznym Max Weber pozostawał zwolennikiem ujęcia historycznego. Zjawi-

ska i procesy społeczno-gospodarcze są bardzo silnie powiązane z tłem historycznym. Badacz, jego zdaniem, powinien wyjaśniać te zjawiska z wykorzystaniem rozwoju historycznego, ale nie powinien przewidywać ich kolejnych przemian (w postaci ewolucji czy rozwoju). Weber dopuszczał istnienie praw ekonomicznych, ale pod określonymi warunkami.

Tworząc podstawy metodyczne swojego ujęcia socjologii i nauk społecznych, Max Weber wykorzystał koncepcję rozumienia (*Verstehen*), co pozwoliło rozróżnić nauki społeczne i nauki przyrodnicze. W tych ostatnich wyjaśnia się obiektywne czynniki, natomiast w naukach społecznych (jak socjologia, ekonomia polityczna czy psychologia społeczna) pojawiają się dodatkowo subiektywne motywy i postaci sensu działania. Tym samym badacz ma utrudnione zadanie w zakresie poszukiwania obiektywnej wiedzy. Pojęcie rozumienia powoduje, że sposoby wnioskowania wyłącznie dedukcyjnego lub indukcyjnego są w naukach społecznych niewystarczające.

Stanowisko Maxa Webera jest metodologicznym indywidualizmem. Makroobiekty badawcze typu kultura, naród, władza, religia czy organizacja można interpretować jako rezultat działania jednostek ludzkich, które są sprawcze. Ten sposób widzenia człowieka można dostrzec u Oskara Langego, który eksponował nie tylko to, że praca jest najważniejszym czynnikiem wytwórczym, ale też to, że jest jedynym czynnikiem celowym i mającym świadomość. Indywidualizm metodologiczny odróżnia Maxa Webera od twórców obu szkół historycznych w Niemczech.

Bezpośrednio pod wpływem Karola Marksa Max Weber stworzył własną koncepcję stratyfikacji społecznej opartą na:

- klasach społecznych, połączonych wyłącznie interesami ekonomicznymi;
- stanach, które łączą czynniki pozaekonomiczne typu: styl życia, prestiż, honor czy religia;
- partiach politycznych, związanych z miejscem jednostki na scenie politycznej i w dostępie do władzy.

Te struktury określają miejsce społeczne jednostki i jej życiowe perspektywy oraz szanse.

Bez wątpienia intelektualne związki Maxa Webera z Karolem Marksem pomniejszyły ze względów ideologicznych zainteresowanie jego dorobkiem w kręgach konserwatywnych, powiększały wśród myślicieli lewicowych.

Max Weber bardzo eksponował unowocześnienie i kwestie indywidualnej wolności w racjonalizujących się społeczeństwach. Umieścił je w szerszym kontekście motywacji psychologicznych, wartości kulturowych i wierzeń oraz ekonomicznie określonej struktury społeczeństwa. Rozróżniał trzy sposoby pojmowania racjonalizacji: (1) jako indywidualna kalkulacja ekonomiczna (korzyści–koszty–zyski); (2) jako biurokratyczna organizacja oraz (3) jako odejście od magicznego patrzenia na rzeczywistość. Postępująca racjonalizacja odróżnia kulturę i społeczeństwa Zachodu

od innych. Koncepcję racjonalizacji widać również w Weberowskiej klasyfikacji panowania, gdzie rozróżnia: typ racjonalno-legalistyczny, typ tradycyjny oraz tryb charyzmatyczny. W strukturach biurokratycznych dominuje właśnie panowanie racjonalno-legalistyczne.

Pierwszy sposób rozumienia Weberowskiej racjonalizacji był podejmowany w ekonomii, drugi w naukach o organizacji i zarządzaniu, a trzeci w socjologii oraz historii. Max Weber wykazywał ambiwalentny stosunek do procesu racjonalizacji. Dostrzegał, że oznacza ona wzrost wiedzy, narastającą bezosobowość oraz zwiększoną kontrolę życia społecznego i materialnego. Z jednej strony racjonalizacja jest odpowiedzialna za wiele osiągnięć cywilizacyjnych, zwłaszcza za uwolnienie człowieka z tradycyjnych reguł społecznych, o restrykcyjnym charakterze i często irracjonalnych. Z drugiej strony racjonalizacja oznacza wzrost dehumanizacji i ograniczenie wolności jednostki. Racjonalizacja czyni jednak świat bardziej wytłumaczalnym i mniej mistycznym, wzmacniając proces sekularyzacji społeczeństwa.

Max Weber bardzo realnie oceniał również działalność polityczną, odrzucając jej chrześcijańsko-etyczny wymiar. Politycy muszą pogodzić ze sobą etykę przekonania i etykę odpowiedzialności. To bardzo ciekawy metodycznie sposób oceny polityki, polityków oraz aktywności politycznej, szczególnie użyteczny we współczesnym badaniach politologicznych. Sposób ten był również bezpośrednio powiązany z Weberowską stratyfikacją społeczną.

Max Weber szczególne zasługi położył w badaniu biurokracji. W jego ujęciu jest ona traktowana jako najbardziej efektywna i racjonalna forma organizacji, będąca podstawowym elementem panowania (zarządzania) racjonalno-legalnego. Aby biurokracja mogła się pojawić i rozwinąć, muszą być spełnione określone warunki: (1) rozrost przestrzeni i populacji podlegającej administrowaniu, (2) wzrost złożoności zadań administracyjnych oraz (3) istnienie gospodarki towarowo-pieniężnej. Rozwój technologii komunikacyjnych i transportowych pozwala natomiast na wzrost efektywności administracji. Biurokracja wzmacnia się również w warunkach demokracji i racjonalizacji społeczeństwa.

Biurokracja – czy to w sektorze publicznym, czy w prywatnym – opiera się na dokładnym podziale kompetencji w hierarchicznie uporządkowanych organizacjach. Pozycja tych ostatnich jest regulowana przez prawo i normy administracyjne. Organizacja biurokratyczna skupia profesjonalnych urzędników, wykonujących ściśle określoną pracę, zgodnie z procedurami. Idealny typ biurokracji według Maxa Webera musi mieć dziewięć cech, którymi są:

- specjalizacja ról w biurokracji,
- rekrutacja pracowników oparta na merytorycznych kryteriach,
- ujednolicone zasady awansu wewnątrz struktury biurokratycznej,
- uporządkowany system płac urzędniczych,

- hierarchiczność i odpowiednie umiejscowienie odpowiedzialności,
- podleganie formalnym procedurom kontrolnym i dyscyplinarnym,
- nadrzędność abstrakcyjnych ogólnych zasad w określaniu sposobów działania organizacji,
- zdepersonalizowana władza oddzielająca osobę od urzędu,
- neutralność polityczna biurokracji.

We współczesnej myśli społecznej biurokracja jest przedmiotem zainteresowania nauki o organizacji, a także politologii. Często bada się również niedoskonałości i deformacje realnie występujących postaci biurokracji. Weberowski idealny typ biurokracji jest doskonałym wzorcowym odniesieniem dla takich studiów. W ekonomii i finansach biurokracja pojawia się w studiach nad rolą państwa w gospodarce (interwencjonizm), badaniach polityki ekonomicznej czy sektora publicznego, chociaż rzadko odnoszą się one do dorobku Maxa Webera (Becla, Czaja, Grabowska, Jakubowski i Jończy, 2002; Stiglitz, 2004).

2. MERYTORYCZNE PŁASZCZYZNY RECEPCJI IDEI MAXA WEBERA W POLSKIEJ MYŚLI EKONOMICZNEJ

Niektórzy polscy badacze historii myśli ekonomicznej uważają Maxa Webera za przedstawiciela młodszej szkoły historycznej (Czaja, 2020), inni natomiast za współtwórcę historyzmu (Stankiewicz, 2007). Waław Stankiewicz (2007) zauważa, że:

Pojęcie „historyzm” określa stanowisko filozoficzne, zgodnie z którym rzeczywistość społeczna jest zmienna w różnym stopniu i zakresie. Wśród licznych prądów historyzmu wyróżnia się „historyzm faktograficzny”, związany z filozofią niemiecką, i „historyzm pozytywistyczno-naturalistyczny”, akcentujący rolę procesu ewolucyjnego i uprawiany głównie na gruncie amerykańskim. (s. 212)

Tak szeroko rozumiany historyzm dotyczy nie tylko starszej i młodszej szkoły historycznej, ale również koncepcji formacji społeczno-ekonomicznych Karola Marksa czy instytucjonalistów. Każdy badacz zajmujący się empirycznymi przejawami rozwoju społeczno-ekonomicznego reprezentuje historyzm (Bartkowiak, 2013; Fiedor i Kociszewski, 2010; Piasecki, 2011), chyba że konstruuje wyłącznie modele teoretyczne (Czaja, Fiedor i Jakubczyk, 1993; Krelle, 1985).

Dorobek ekonomiczny Maxa Webera znalazł odzwierciedlenie w polskiej ekonomii na kilku istotnych płaszczyznach:

- wzajemnych relacji pomiędzy religiami a rozwojem gospodarczym;
- sposobów opisu i poznania życia gospodarczego za pomocą „typów idealnych”;

- znaczenia biurokracji i państwa w organizowaniu życia społeczno-gospodarczego;
- złożonych „historycznych” teorii rozwoju społeczno-ekonomicznego.

W swoich studiach nad rozwojem społeczno-ekonomicznym Max Weber diagnozował zwłaszcza te procesy i zjawiska, które przyczyniły się do powstania kapitalizmu oraz nowoczesnych społeczeństw. Eksponował dominującą rolę racjonalizacji, sekularyzacji oraz urealnienia świata (demitologizacji). W wykładzie wygłoszonym po porażce w wyborach parlamentarnych Austrii, Max Weber określił państwo jako organizację, która rości sobie: „prawo monopolu na wywieranie prawomocnej przemocy fizycznej” (Weber, 2011, s. 266).

W ujęciu Webera można wyróżnić trzy formy panowania – tradycyjne, legalne i charyzmatyczne, a jednocześnie wraz z rozwojem biurokracji nowoczesne państwo ewoluuje w kierunku racjonalnej, legalistycznej władzy. Biurokracja jest niezbędna w każdym nowoczesnym państwie, chociaż niesie zagrożenie wobec wolności jednostek. Ten charakterystyczny dla niemieckiej myśli politycznej sposób widzenia administracji, biurokracji i państwa nigdy nie znalazł pełnego odzwierciedlenia w polskich opracowaniach. Jest obecny w politologii oraz naukach o zarządzaniu, ale nie bezpośrednio w samej ekonomii.

3. IDEE MAXA WEBERA W PRACACH POLSKICH EKONOMISTÓW

W polskich środowiskach akademickich przełomu XIX oraz XX stulecia elementy twórczości Maxa Webera pojawiały się przede wszystkim w zaborze austriackim, w którym uczelnie miały największą autonomię (Kraków i Lwów). Na Uniwersytecie Jagiellońskim ekonomią zajmowało się kilku badaczy pozostających pod wpływem obu szkół historycznych i *Verein für Sozialpolitik*. Byli to badacze zainteresowani reformami społecznymi, które należało wdrożyć na obszarach zacofania gospodarczego i poważnych napięć społecznych, jak Galicja czy teren dawnego Królestwa Kongresowego.

Znaczącą rolę etyce gospodarowania i czynnikiem psychologicznym przypisywał Mieczysław Bochenek (1838–1887). Liberalizm gospodarczy klasycznej ekonomii krytykowali z pozycji historyzmu Józef Milewski (1859–1916) oraz Włodzimierz Czerkawski (1866–1913), współautorzy dwutomowej *Polityki ekonomicznej* (1905). W tym opracowaniu zaakceptowali aktywną rolę państwa w życiu społeczno-gospodarczym, co przybliżyło ich do poglądów Maxa Webera. Elementy metodologii historyzmu odrzucił natomiast bardzo szybko najwybitniejszy ekonomista krakowski tego okresu Adam Krzyżanowski (1873–1963).

W ośrodku lwowskim zainteresowanie ujęciem historycznym zapoczątkował Leon Biliński (1846–1923). Zwoleńnikiem historyzmu był również Tadeusz Brzeski (1884–1958), który obronił w 1916 roku na Uniwersytecie Lwowskim

rozprawę habilitacyjną pod tytułem: „O granicach ekonomii społecznej”. We wszystkich swoich pracach podejmował próby połączenia historyzmu z podejściem socjologicznym, psychologicznym i prakseologicznym, jak u Maxa Webera. Pewną ciekawostką terminologiczną może być to, że terminy „ekonomia polityczna” i „ekonomia społeczna”, będące wówczas w powszechnym użyciu, również pod wpływem Maxa Webera, a następnie wyeliminowane przez „economics” Alfreda Marshalla i „ekonomikę” Edwarda Taylora, powróciły na przełomie XX oraz XXI stulecia do słownictwa ekonomicznego w Polsce.

Nie jest zaskakujące, że wielu zwolenników podejścia historycznego było aktywnymi działaczami Narodowej Demokracji. Należeli do nich również dwaj wybitni ekonomiści, bracia Stanisław i Władysław Grabscy. Stanisław Grabski (1871–1949) przygotował *opus magnum* ujęcia historycznego pod tytułem: *Ekonomia społeczna* (praca została opublikowana w latach 1927–1932 w dziesięciu tomach). Z kolei Władysław Grabski (1874–1938) był politykiem i realizatorem reformy monetarnej w Polsce (Czaja, 2010), a jednocześnie znanym zwolennikiem ujęcia historycznego w studiach nad wsią i społeczeństwem agrarnym, wykorzystującym dorobek Maxa Webera.

Czołowymi przedstawicielami podejścia historycznego na Uniwersytecie Lwowskim byli: Władysław Ochenkowski (1840–1908), pozostający pod silnym wpływem współtwórcy starszej szkoły historycznej Bruna Hildebranda, oraz Stanisław Głąbiński (1862–1943), zdecydowanie silniej związany z poglądami młodszej szkoły historycznej. Obaj uznawali pogląd, że badania ekonomiczne muszą się opierać na bogatym materiale faktograficznym, o historycznej proveniencji. Jeżeli chcemy zrozumieć gospodarkę oraz rozwój społeczno-ekonomiczny, musimy analizować przemiany danej gospodarki i społeczeństwa w konkretnych warunkach historycznych. Takiej wiedzy dostarcza nam historia gospodarcza. Płynące z takiej analizy wnioski pozwalają:

- dokonać oceny i uporządkowania dotychczasowego rozwoju w kontekście historycznym;
- ocenić aktualny stan zaawansowania cywilizacyjnego danej gospodarki i społeczeństwa,
- poszukać użytecznych instrumentów polityki ekonomicznej.

Nie pozwalają natomiast na sformułowanie uniwersalnych praw ekonomicznych czy przewidywanie przyszłego przebiegu zjawisk, w tym rozwoju społeczno-gospodarczego.

Przed wybieganiem w przyszłość przestrzegali już tak wielcy uczeni jak Max Weber, a później John Maynard Keynes. Mówili, że nauka przyszłością się nie zajmuje, a Weberowi przypisyuje się nawet stwierdzenie, że o przyszłości autorytatywnie wypowiadają się demagodzy i prorocy, a nie uczeni, bo ci analizują fakty, czyli to, co już zaistniało. A przyszłość nie jest faktem, tylko domniemaniem. (Kołodko i Koźmiński, 2017, s. 57)

Zalecenia historyzmu były bardzo użyteczne dla studiów prowadzonych w ramach historii gospodarczej, zwłaszcza nad wieloma aspektami funkcjonowania gospodarki starożytnej, średniowiecznej i renesansowej. W znaczącej mierze aktualna wiedza w tym zakresie jest efektem ówczesnych badań. Swoją fascynację historią gospodarczą przejawiał również Max Weber, co widać w jego dysertacji doktorskiej i rozprawie habilitacyjnej. Warto pamiętać, że jest to jednak historia gospodarcza szczegółów, która we współczesnej ekonomii jest wypierana przez klime-trię, opartą na matematycznych modelach ewolucji gospodarki. Za prace na jej temat Robert Fogel i Douglass North otrzymali w 1993 roku Nagrodę Nobla. Tradycja historyzmu i Maxa Webera pozostała jednak w pracach polskich przedstawicieli historii gospodarczej (Ciepielewski, Kostrowicka, Landau i Tomaszewski, 1970; Jezierski i Petz, 1988; Kostrowicka, 1978; Szpak, 1999; Wojnarow, 2004). Ujęcie metodyczne Webera oraz szkół historycznych nadal powszechnie występuje w polskich badaniach z zakresu historii gospodarczej oraz tak zwanej historii powszechnej, zwłaszcza w jej ekonomicznym wymiarze.

W okresie II Rzeczypospolitej Stanisław Głąbiński opublikował kilka znaczących prac, a zwłaszcza: dwutomową *Ekonomikę narodową* (1927–1928), *Naukę skarbowości* (1925) oraz, także dwutomową, *Historię ekonomiki* (1939). W pracach tych można znaleźć idee rozwijane przez Maxa Webera oraz Wernera Sombarta, a także ich sposoby widzenia zjawisk gospodarczych. Podobnie do ujęcia Webera i młodszej szkoły historycznej przedstawiciele podejścia historycznego w polskiej myśli ekonomicznej podkreślali znaczenie (Czaja, 2004):

- (1) wielu różnych czynników pozaekonomicznych w procesie rozwoju społeczno-ekonomicznego, jak religii, etyki, postaw życiowych, reakcji psychicznych, prawa, tradycji, historycznych doświadczeń;
- (2) określania i wyznaczania etapów tego rozwoju (etapizacji czy stadialności), co krytykowali zwolennicy dynamicznego, procesowego ujęcia rozwoju;
- (3) elementów narodowych jako reakcji na uniwersalizm ujęcia klasycznego Smitha–Ricarda–Marksa;
- (4) aktywnej roli państwa w życiu gospodarczym i to w formie siły sprawczej, inicjującej.

To również nie zgadzało się z poglądami zwolenników myśli liberalnej (Czaja i Tutaj, 2000). Taką konkurencyjność widać w pracach Władysława Ochenkowskiego czy Stanisława Głąbińskiego. Starali się oni w mniej lub bardziej oryginalny sposób badać procesy rozwoju społeczno-ekonomicznego ziem polskich.

Antoni Kostaniecki (1866–1941) z Politechniki Lwowskiej w pracy *Problem ekonomii. Myśl gospodarcza i myśl kulturalna* z 1930 roku podjął oryginalną próbę połączenia badań historycznych z metodami analizy teoretyczno-ekonomicznej, typowego dla Maxa Webera. Swoją koncepcję oparł na

istnieniu dwóch biegunów – socjologicznego i psychologicznego. Można ją zobrazować następującym schematem:

Periodyzacja rozwoju według Antoniego Kostanieckiego

Starożytność	Średniowiecze	Merkantylizm	Ekonomia klasyczna	Gospodarka współczesna
Obywatel	Adam u kanonistów	Robinson	<i>Homo oeconomicus</i>	Przedsiębiorca
Państwo	Universum	Utopia	Gospodarka społeczna	Gospodarka światowa

Najwyraźniej do dorobku Maxa Webera odwoływał się w okresie międzywojennym Leon Biegeleisen (1885–1942). Dotyczyło to zwłaszcza dwutomowego dzieła *Wstęp do nauki ekonomii społecznej* z lat 1937–1939. Autor bezpośrednio nawiązywał do weberowskiego relatywizmu w traktowaniu praw ekonomicznych, typów idealnych, które nazywa modelami, czyli teoretycznymi konstrukcjami zawierającymi określony cel gospodarowania. Tego typu modele ekonomiczne mają, w ujęciu L. Biegeleisena, pomagać w ocenie i wartościowaniu działań gospodarczych oraz ułatwiać tworzenie programów i polityki gospodarczej. Prace Leona Biegeleisena są także dowodem największego zainteresowania polskiej ekonomii problemami metodyczno-metodologicznymi zainicjowanymi przez Maxa Webera, w tym sporami między zwolennikami wnioskowania indukcyjnego a zwolennikami wnioskowania dedukcyjnego, potrzebą deskrypcji i faktografii życia gospodarczego, a także modelowania (tworzenia weberowskich typów idealnych).

4. RELACJE POMIĘDZY RELIGIĄ A ROZWOJEM SPOŁECZNO-GOSPODARCZYM

Rola religii w życiu gospodarczym, a szczególnie znaczenie aspektów religijnych w powstaniu kapitalizmu, wzbudzała zainteresowanie wielu ekonomistów, niekoniecznie jednak w polskiej myśli ekonomicznej. Najważniejsza w tym zakresie praca Maxa Webera *Etyka protestancka i duch kapitalizmu* została opublikowana w 1905 roku, a dwadzieścia lat później Richard Tawney wydał swoje dzieło pod tytułem: *Religia i wzrost kapitalizmu*. Jak zauważają autorzy popularnego w Polsce podręcznika z historii myśli ekonomicznej Harry Landreth oraz David Colander:

Wiedzieliśmy już, że doktryna katolicka, tkwiąca swoimi korzeniami w Arystotelesie, była wrogo nastawiona do wyrastania nowego porządku przemysłowego. Natomiast doktryna Jana Kalwina (1509–1564) i jego zwolenników dawała się pogodzić z działalnością gospodarczą, a według tezy Webera-Tawneya przyczyniła się bezpośrednio do powstania systemu kapitalistycznego. Weber i Tawney byli krytykowani przez wielu autorów, ale obydwaj byli skrupulatnymi ludźmi nauki, którzy rozpoznali olbrzymie trudności w ustaleniu sekwencji związków przyczynowych między ideami religijnymi, działaniem gospodarczym i instytucjami gospodarczymi. Byli oni świadomi na

przykład, że ten związek przyczynowo-skutkowy może przebiegać od instytucji gospodarczych do idei religijnych i że rewolucja przemysłowa i rozwój kapitalizmu mogą równie dobrze tłumaczyć rozwój i akceptację etyki protestanckiej. W sumie jednak doszli do wniosku, że głęboką przemianę w strukturze społeczeństwa wywołała raczej zmiana religijnego sposobu myślenia, nie odwrotnie. (Landreth i Colander, 2005, s. 89)

Idee Weberowskie z socjologii religii upowszechniły się w myśli światowej i stały się kanwą rozległych analiz wzajemnych związków religii i gospodarki, odmiennych w swojej istocie od ujęcia baza-nadbudowa Karla Marksa. Wystarczy się zapoznać z dorobkiem przedstawicieli neoinstytucjonalizmu czy Kennetha Bouldinga (Gosfeld, 1989).

Dogmatyzm scholastyczny utrzymywał, że powodzenie w działalności gospodarczej wyrażające się indywidualnym bogactwem było wymownym dowodem grzesznego postępowania – pobierania wygórowanych cen, udzielania wysoko oprocentowanych pożyczek, poświęcania zbyt dużej uwagi pogoni za korzyścią materialną, a zbyt małej staraniom o zbawienie wieczne. Zgodnie z etyką protestancką sukces gospodarczy był dowodem predestynacji do zbawienia wiecznego. Protestanci uważali również, że ciężka praca jest dobra dla duszy i że należy unikać rzucającej się w oczy konsumpcji. Poglądy religijne podkreślające cnoty pracowitości i oszczędności zostały zaliczone do ważniejszych czynników sprzyjających powstawaniu gospodarczo nowoczesnego społeczeństwa. (Landreth i Colander, 2005, s. 89)

Max Weber badał przede wszystkim trzy kwestie: (1) wpływ idei religijnych na gospodarkę, (2) relację pomiędzy stratyfikacją społeczną a ideami religijnymi oraz (3) wyróżniające cechy cywilizacji zachodniej. Religie są bardzo istotnym elementem wpływającym na funkcjonowanie gospodarki i rozwój ekonomiczny. Protestantyzm miał istotny wpływ na innowacje społeczne i rozwój systemu gospodarczego na Zachodzie. Innymi czynnikami są, według Maxa Webera, dążenie do racjonalizacji naukowej, łączenie obserwacji z matematyką, racjonalna systematyzacja oraz biurokracja administracji rządowej oraz przedsiębiorczości gospodarczej.

Max Weber przedstawił społeczno-ewolucyjny model (typ idealny) zmian religijnych przejścia od magii poprzez politeizm, panteizm aż do monoteizmu i sekularyzacji. Był to efekt rosnącej stabilności (rozwoju) gospodarczej. Centralizacja społeczeństwa oznaczała centralizację (monoteizację) religii.

Interesowała go etyka gospodarcza poszczególnych religii. Max Weber zdążył dokonać analizy protestantyzmu, starożytnego judaizmu, hinduizmu i buddyzmu oraz konfucjanizmu i taoizmu. Hinduizm jego zdaniem był, barierą rozwoju kapitalizmu. Działalność ekonomiczna w jego ramach

jest nieistotna z punktu widzenia rozwoju duchowości jednostki, a postrzegane życie ludzkie oceniane jest w kategoriach mistycznych. Max Weber wskazał, że protestantyzm poparł racjonalne dążenie do osiągnięcia zysku ekonomicznego i działania społeczno-ekonomiczne jako obdarzone moralnym oraz duchowym znaczeniem. Etyka protestancka, łącząc sukces życiowy z predestynacją, motywowała do pracy, a jednocześnie wskazywała, że zyski należy reinwestować, a nie konsumować. Ten sposób rozumowania był swoistą odwrotnością marksowskiej relacji baza-nadbudowa. Weberowska etyka protestancka tworzy podstawy pojęcia etyki pracy. Według Maxa Webera konfucjanizm i purytanizm są wykluczającymi się typami myśli racjonalnej. Cenią samokontrolę i wstrzemięźliwość oraz nie sprzeciwiają się gromadzeniu dóbr materialnych (majątku). Inaczej widzą jednak dochodzenie do celu ostatecznego, pasywnie w konfucjanizmie, aktywnie w purytanizmie.

Interesujące może być spostrzeżenie, że badania związków między religią a gospodarką w polskiej myśli ekonomicznej oraz socjologicznej były bardzo skutecznie blokowane przez Kościół Katolicki. Przyjmowało to postać: (1) krytyki i odrzucenia wszelkiego dorobku w tym zakresie, również dorobku Maxa Webera; (2) dogmatyzacji stanowiska Kościoła Katolickiego, wyrażonego w konstytucji dogmatycznej *Pastor aeternus* w postaci dogmatu o nieomyślności papieża przyjętego na Soborze Watykańskim w 1870 roku, a potwierdzonego w 1881 roku przez papieża Piusa IX, a także (3) pracami nad katolicką doktryną społeczną, opartą na solidaryzmie, silnie reprezentowanymi w polskiej myśli społeczno-ekonomicznej, zwłaszcza Leopolda Caro (1864–1939) (Czaja, 2004).

Za zgodą świętego Soboru nauczaamy i definiujemy jako dogmat objawiony przez Boga, że Biskup Rzymski, gdy mówi *ex cathedra* – tzn. gdy sprawując urząd pasterza i nauczyciela wszystkich wiernych, swą najwyższą apostolską władzą określa zobowiązującą cały Kościół naukę w sprawach wiary i moralności – dzięki opiece Bożej przyrzeczonej mu w osobie św. Piotra Apostoła posiada tę nieomyślność, w jaką Boski Zbawiciel chciał wyposażyć swój Kościół w definiowaniu nauki wiary i moralności. Toteż takie definicje są niezmiennie same z siebie, a nie na mocy zgody Kościoła. Jeśli zaś ktoś, co nie dał Boże, odważy się tej naszej definicji przeciwstawić, niech będzie wyłączony ze społeczności wiernych. (Głowa i Bieda, 1998, s. 86)

Dogmat o nieomyślności papieża wywołał szczególnie silny opór w Niemczech, gdzie do dyskusji w 1872 roku włączył się nawet kanclerz Otto von Bismarck. Problem ten wraca nawet w ostatnich latach. W Polsce środowiska katolickie przyjęły te kwestie bez sprzeciwu, co jest charakterystyczne dla bezrefleksyjnych wspólnot religijnych, zwłaszcza na obszarze dawnej Galicji i wschodniej Polski. Swoisty „lęk” przed podejmowaniem badań nad problematyką związków między religią katolicką a gospodarką widać było nie tylko w okresie Polski Ludowej czy pontyfikatu Jana Pawła II, ale także w późniejszym okresie (Hołówka i Dziobkowski, 2018).

5. ROZWÓJ ELEMENTÓW SOCJOLOGICZNYCH W KONCEPCJACH MAXA WEBERA I ICH WPŁYW NA POLSKIE KONCEPCJE EKONOMICZNE

Wraz z upływem czasu i pod wpływem różnych trudności, w tym zdrowotnych, Max Weber przeniósł swoje zainteresowania ku zagadnieniom czysto socjologicznym, zakładając w 1909 roku Deutsche Gesellschaft für Soziologie (Niemieckie Towarzystwo Socjologiczne). W roku 1910 przygotował tekst poświęcony socjologii prasy. Był to bardzo nowoczesny program badawczy dotyczący mass mediów. Max Weber zauważa, że silniejszy jest wpływ oczekiwań odbiorców na media niż odwrotnie. Dokonał również analizy specyficznego wpływu środków masowego przekazu na nowoczesnego człowieka. Ten ostatni poddawany jest ciągłej konfrontacji z wielością i różnorodnością punktów widzenia. Jest to również źródło problemów komunikacyjnych w społeczeństwie informacyjnym, gospodarce opartej na wiedzy czy gospodarce opartej na mądrości. Podejście metodyczno-metodologiczne Maxa Webera może być bardzo użyteczne przy analizie przemian zachodzących w ramach społeczeństwa informacyjnego, gospodarki opartej na wiedzy czy mądrości (Grunwald, 2019).

Symptomatyczne jest to, że osiągnięcia Maxa Webera z zakresu socjologii znalazły odzwierciedlenie u przedstawicieli innych niż historyzm szkół teoretycznych, a zwłaszcza w polskim agraryzmie i ruchu spółdzielczym (Czaja, 2004). Agraryści, a zwłaszcza Stanisław Miłkowski (1905–1945) i Wincenty Styś (1903–1960), chętnie podejmowali szczegółowe studia socjologiczne dla polskiej wsi oparte na weberowskim zrozumieniu i innych (jak na przykład wnioskowanie indukcyjnych) założeniach metodyczno-metodologicznych pochodzących z młodszej szkoły historycznej, mimo że nie powoływali się bezpośrednio na Maxa Webera. Podobnie kooperacyjniści, z Edwardem Abramowskim (1868–1918) na czele, prowadzili badania socjologiczne w duchu Weberowskim.

Po II wojnie światowej polska myśl ekonomiczna została zdominowana przez ekonomię marksistowską, w ramach której nieliczni badacze odwoływali się do dorobku Maxa Webera. Takim pozytywnym wyjątkiem był Oskar Lange (1904–1965), który doceniał walory tego dorobku, a zwłaszcza Weberowskie rozważania nad racjonalnością. Weber był natomiast obecny w dorobku polskiej lewicowej myśli ekonomicznej okresu II Rzeczypospolitej (Czaja, 2004). Jej przedstawiciele chętnie przywoływali Karola Marksa i Maxa Webera jako przedstawicieli ciekawych i twórczych, chociaż trochę odmiennych podejść socjologicznych. W jakim stopniu dorobek Maxa Webera był nieobecny w polskiej myśli ekonomicznej po II wojnie światowej może świadczyć to, że nie ma odwołań do niego nawet w pracach poświęconych socjologicznym aspektom rozwoju społeczno-ekonomicznego (Leonarski, 1982).

Dorobek Maxa Webera znalazł natomiast relatywnie szerokie odzwierciedlenie w ramach tak zwanej so-

cjologii ekonomicznej, która pojawiła się w Polsce w latach dziewięćdziesiątych XX stulecia (Morawski, 2001) oraz w naukach o zarządzaniu, zwłaszcza w problematyce kierowania, struktur organizacyjnych oraz racjonalności. Ten ostatni aspekt dostrzegał na przykład Tadeusz Kotarbiński (1886–1981), twórca prakseologii (Kotarbiński, 2000). Nie można natomiast poruszać problematyki biurokracji bez odwołania się do twórczości Maxa Webera, którego prekursorski i elementarnie podstawowy wkład jest powszechnie uznany w literaturze światowej.

6. ZAINTERESOWANIA HISTORYCZNE MAXA WEBERA I ICH ZNACZENIE W POLSKIEJ MYŚLI EKONOMICZNEJ

W 1889 roku Max Weber obronił doktorat z historii prawa pod tytułem: *Die Entwicklung des Solidarhaftprinzips und des Sondervermögens der offenen Handelsgesellschaft aus den Haushalts- und Gewerbegemeinschaften in den italienischen Städten*, co było dowodem na jego zainteresowania historyczne. Część tej pracy została opublikowana jako element monografii poświęconej średniowiecznym korporacjom handlowym noszącej tytuł: *Zur Geschichte der Handelsgesellschaften im Mittelalter*. Weber kontynuował te rozważania w opublikowanej dwa lata później habilitacji noszącej tytuł: *Die römische Agrargeschichte in ihrer Bedeutung für das Staats- und Privatrecht*. Tego typu badania były charakterystyczne dla starszej i młodszej szkoły historycznej.

Bez wątplenia nazwisko Maxa Webera i jego dorobek, a w zasadzie jego omówienie, pojawia się najczęściej w polskich podręcznikach z zakresu rozwoju myśli ekonomicznej (historii myśli ekonomicznej). Traktują one Maxa Webera, co nie jest zaskakujące, jako przedstawiciela młodszej szkoły historycznej. Najszersze omówienie jego poglądów można znaleźć w opracowaniu *Historia powszechnej myśli ekonomicznej 1870–1950* (Górski, Kowalik i Sierpiński, 1977). Ta monografia wraz z pracą Edwarda Lipińskiego (1980) stanowi pełną prezentację dorobku starszej oraz młodszej szkoły historycznej. Nieco inne spojrzenie na dorobek i jego znaczenie w rozwoju myśli ekonomicznej zawiera praca Edwarda Taylora (1991). W późniejszym okresie prezentacja dorobku Maxa Webera przedstawiana była w opracowaniach przygotowanych pod kierunkiem Seweryna Żurawickiego i Bogusława Fiedora (Fiedor i Żurawicki; 1979, Żurawicki, 1983). Również bardziej współczesne opracowania z rozwoju myśli ekonomicznej zawierają szersze lub węższe omówienia dorobku ekonomicznego Webera (Bartkowiak, 2003; Czaja, 2020).

Pewne odwołania do twórczości Maxa Webera można znaleźć również w kilku pracach poświęconych problemom metodologii ekonomii, które zostały opublikowane w latach sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku (Semkow i Żurawicki, 1977; Żurawicki, 1969; 1980).

Pierwsze poważniejsze studia nad rozwojem polskiej myśli ekonomicznej podjął w latach pięćdziesiątych XX wie-

ku Edward Lipiński, których owocem był obszerna i dobrze udokumentowana monografia (Lipiński, 1956). Później pojawiły się kolejne opracowania w tym zakresie, zawierające rzadkie odniesienie do dorobku Webera w kontekście poglądów ekonomicznych polskich twórców (Guzicki i Żurawicki, 1974; 1984; Nowicki, 1988; 1991; Żurawicki, 1970). W żadnej monografii nie koncentrowano się nad wpływem Maxa Webera na twórczość i poglądy polskich ekonomistów.

7. BIUROKRACJA I PAŃSTWO W ŻYCIU GOSPODARCZYM. PIERWSZE KONCEPCJE POLITYKI SOCJALNEJ

Max Weber był specyficznym przedstawicielem młodszej szkoły historycznej, bowiem akceptował wywodzącą się ze szkoły anglosaskiej (późniejszej ekonomii neoklasycznej) marginalistyczną teorię wartości i starał się nadać ekonomiczne znaczenie *sensu stricto* podstawowej jej kategorii, czyli użyteczności krańcowej. Był zwolennikiem powszechnego stosowania kalkulacji ekonomicznej i podwójnej księgowości, co łączył z procesem racjonalizacji życia gospodarczego. Z tej pozycji krytykował koncepcje gospodarki socjalistycznej, w ramach której nie istnieje pieniądz i system cen pieniężnych. Kalkulacja w jednostkach naturalnych nie pozwala na efektywne zaspokajanie potrzeb ludzkich, nie potrafi rozwiązać wiodącego problemu szkoły psychologicznej, czyli zagadnienia imputacji (rozliczenia). W ten sposób koncepcje Maxa Webera miały, za pośrednictwem Ludwiga von Misesa i Friedricha von Hayeka, wpływ na szkołę neo-austriacką. Dotyczyło to zwłaszcza krytyki socjalizmu (Łukawer, 1985), koncepcji wiedzy rozproszonej i powstawania spontanicznego porządku. Do dyskusji nad racjonalnością gospodarki socjalistycznej włączył się również Oskar Lange, którego opracowanie wywołało szeroki rozgłos i dyskusję (Lange, 1975).

Charakterystycznym elementem zainteresowań gospodarczo-społecznych młodszej szkoły historycznej były pierwsze koncepcje instrumentów polityki socjalnej, które miały łagodzić trudne warunki życia ówczesnego proletariatu i wynikające stąd napięcia klasowe. Warto przypomnieć, że od lat siedemdziesiątych XIX wieku w Niemczech rywalizowały ze sobą społeczno-polityczne idee: marksizmu (Karol Marks, Fryderyk Engels), rewizjonistyczne (Edward Bernstein, Karl Kautsky), *Verein für Socialpolitik* (Gustav von Schmoller) oraz reprezentowane przez samego Ottona von Bismarcka. W ich efekcie pojawiła się pierwsza nowoczesna polityka socjalna firmowana w Niemczech przez rząd kanclerza Ottona von Bismarcka.

Od połowy lat trzydziestych XX wieku rozpoczęły się pod wpływem doświadczeń wielkiego kryzysu 1929–1933, ekonomii keynesowskiej i samego Johna Maynarda Keynasa (1883–1946) intensywne dyskusje nad rolą państwa w gospodarce oraz formami i zakresem polityki ekonomicznej państwa. Ich szczyt przypadł na lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte XX wieku oraz na początek XXI wieku. W ich

trakcie poglądy Maxa Webera są nadal przywoływane, chociaż bez szczególnej aktywności.

PODSUMOWANIE

Max Weber jest zaliczany do najwybitniejszych i najoryginalniejszych myślicieli społecznych XX stulecia. Odcisnął wyraźny ślad na współczesnej socjologii, gdzie jest traktowany jako jeden z „ojców twórców”, w tym socjologii religii, oraz na podejściu historycznym, które ukształtowało europejską historię gospodarczą. Poprzez swoje zainteresowania racjonalnością zaistniał zarówno w prakseologii, naukach o zarządzaniu, jak i ekonomii. Bez wątpienia należy do twórców nowoczesnej teorii biurokracji, odgrywającej istotną rolę w politologii, teorii organizacji i administracji czy ekonomii sektora publicznego oraz w rozważaniach nad ekonomiczną rolą państwa.

Weberowska koncepcja typów idealnych jest nie tylko ważnym wkładem w dyskusję nad problemami metodyczno-metodologicznymi i epistemologicznymi współczesnych nauk społecznych, ale również próbą pogodzenia podejścia dedukcyjnego i indukcyjnego oraz wkładem w zagadnienia modelowania teoretycznego.

Max Weber pozostawił większy lub mniejszy ślad na dorobku wielu badaczy, również polskich. W interesującym nas zakresie polskiej ekonomii końca XIX, całego XX i początku XXI stulecia ujęcia Maxa Webera są widoczne na kilku płaszczyznach, a zwłaszcza: (1) sposobów opisu i poznawania życia gospodarczo-społecznego za pomocą typów idealnych, (2) znaczenia biurokracji i państwa w sferze społeczno-ekonomicznej, (3) historycznych i uwzględniających szeroką gamę czynników ujęć rozwoju społeczno-ekonomicznego, (4) rozpoznania problemów racjonalności w życiu społeczno-ekonomicznym oraz w mniejszym zakresie (5) rozpoznania relacji religia-gospodarka.

Ocena sposobów i zakresu recepcji dorobku Maxa Webera w polskiej ekonomii pozwala sformułować wnioski, że nie odgrywał on tak znaczącej roli, jakiej można byłoby się spodziewać. Jest kilka powodów takiego stanu rzeczy. Po pierwsze nie był to dorobek łatwy, zwłaszcza w aspekcie teoretyczno-metodologicznym, często o prekursorskim wówczas charakterze. Po drugie ujęcie historyczne wyraźnie „przegrywało” z koncepcjami ekonomii klasycznej i neoklasycznym marginalizmem, również w ekonomii polskiej. Po trzecie osiągnięcia socjologii religii zderzyły się z gwałtownym oporem Kościoła Katolickiego, który posiadał wyjątkową pozycję w Polsce. Po czwarte polska myśl konserwatywna traktowała Maxa Webera jako kontynuatora idei Karola Marksa, którym nie był, co ograniczało zainteresowanie jego dorobkiem. Po piąte pewne poglądy Maxa Webera były traktowane jako antypolskie, co oznaczało ich negację, ze względu raczej ideologicznych niż merytorycznych.

Dość ograniczona recepcja koncepcji Maxa Webera w polskiej literaturze ekonomicznej może wzbudzać pewien niedosyt, zwłaszcza że wywarł on znaczący wpływ na twór-

czość tak znakomitych przedstawicieli współczesnej ekonomii, jak Józef Schumpeter czy Raymond Aron, a także przedstawicieli szkoły frankfurckiej (Theodore Adorno, Jürgen Habermas) oraz szkoły neoaustriackiej (Ludwig Lachmann).

LITERATURA

- Bartkowiak, R. (2003). *Historia myśli ekonomicznej*. Warszawa: PWE.
- Bartkowiak, R. (2013). *Ekonomia rozwoju*. Warszawa: PWE.
- Becla, A., Czaja, S., Grabowska, M., Jakubowski, R. i Jończy, R. (2002). *Elementy makroekonomii*. Wrocław: Wydawnictwo I-BIS.
- Ciepielewski, J., Kostrowicka, I., Landau, Z. i Tomaszewski, J. (1970). *Historia gospodarcza świata XIX i XX wieku*. Warszawa: PWE.
- Czaja, S. (red.). (2004). *Rozwój polskiej myśli ekonomicznej na przestrzeni wieków*. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu.
- Czaja, S. (2010). Władysław Grabski a polskie trzy reformy monetarne. W: *Reforma skarbowo-walutowa Władysława Grabskiego – założenia, realizacja, efekty* (s. 28–40). Suwałki: PWSZ w Suwałkach.
- Czaja, S. (red.). (2020). *Historia myśli ekonomicznej. Zarys problematyki*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Czaja, S., Fiedor, B. i Jakubczyk, Z. (1993). *Ekologiczne uwarunkowania wzrostu gospodarczego w ujęciu współczesnej teorii ekonomii*. Białystok-Kraków: Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko.
- Czaja, S. i Tutaj, J. (2000). *Liberalizm*. Wałbrzych: Wydawnictwo Bi-mart.
- Fiedor, B. i Kociszewski, K. (red.). (2010). *Ekonomia rozwoju*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Fiedor, B. i Żurawicki, S. (red.). (1979). *Historia myśli ekonomicznej*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum.
- Głowa, S. i Bieda, I. (red.). (1998). *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Gosfeld, J. (red.). (1989). *Religia i ekonomia*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Górski, J., Kowalik, T. i Sierpiński, W. (1977). *Historia powszechnej myśli ekonomicznej 1870–1950*. Warszawa: PWN.
- Grossi, E. (2020). *Weber. Nauki społeczne wobec nowoczesności*. Warszawa: Hachette Polska.
- Grunwald, A. (2019). *Der unterlegende Mensch. Die Zukunft der Menschheit im Angesicht von Algorithmen, künstlicher Intelligenz und Robotern*. München: Springer Verlag.
- Guzicki, L. i Żurawicki, S. (1974). *Historia polskiej myśli społeczno-ekonomicznej*. Warszawa: PWE.
- Guzicki, L. i Żurawicki, S. (1984). *Polscy ekonomiści XIX i XX wieku*. Warszawa: PWE.
- Hołówka, J. i Dziobkowski, B. (red.). (2018). *Filozofia religii. Kontrowersje*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jezierski, A. i Petz, B. (1988). *Historia gospodarcza Polski Ludowej 1944–1985*. Warszawa: PWN.
- Kołodko, G. i Koźmiński, A. (2017). *Nowy pragmatyzm kontra nowy nacjonalizm*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Kostrowicka, I. (1978). *Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Kotarbiński T. (2000). *Dzieła wszystkie. Traktat o dobrej robocie*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum.
- Krelle, W. (1985). *Theorie des wirtschaftliche Wachstum*. Berlin: Springer Verlag.
- Landreth, H. i Colander, D. (2005). *Historia myśli ekonomicznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lange, O. (1975). *O ekonomicznej teorii socjalizmu*. W: O. Lange, *Dzieła*, t. 3. Warszawa: PWE.
- Leonarski, J. (1982). *Socjologiczne aspekty wzrostu gospodarczego w ekonomii zachodniej*. Warszawa: Książka i Wiedza.

- Lipiński, E. (1956). *Studia nad historią polskiej myśli ekonomicznej*. Warszawa: PWN.
- Lipiński, E. (1980). *Historia powszechnej myśli ekonomicznej do roku 1870*. Warszawa: PWN.
- Łukawer, E. (1985). *Spór o racjonalność gospodarki socjalistycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Maigret, E. (2012). *Socjologia komunikacji i mediów*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Morawski W. (2001). *Socjologia ekonomiczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nowicki J. (1988). *Teoria ekonomii II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Nowicki, J. (1991). *Luminarze polskiej teorii ekonomii XX wieku*. Warszawa: PWN.
- Piasecki, R. (red.). (2011). *Ekonomia rozwoju*. (2011). Warszawa: PWE.
- Semkow, J. i Żurawicki, S. (1977). *Elementy metodologii nauk ekonomicznych*. Warszawa: PWN.
- Stankiewicz, W. (2007). *Historia myśli ekonomicznej*. Warszawa: PWE.
- Stiglitz, J. (2004). *Ekonomia sektora publicznego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szacki, J. (1981). *Historia myśli socjologicznej*. Warszawa: PWN.
- Szpak, J. (1999). *Historia gospodarcza powszechna*. Warszawa: PWE.
- Taylor E. (1991). *Historia rozwoju ekonomiki*, t. I-II. Lublin: Wydawnictwo Delfin.
- Weber, M. (1895). *Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik*, Berlin.
- Weber, M. (1984). *Szkice z socjologii religii*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Weber, M. (2002). *Gospodarka i społeczeństwo*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Weber, M. (2011). *Polityka jako zawód i powołanie*. W: M. Weber, *Racjonalność, władza, odczarowanie*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Wojnarow, D. (2004). *Powszechna historia gospodarcza*. Warszawa: Poltext.
- Zolta, R. (Ed.). (2017). *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford: Stanford University Press.
- Żurawicki, S. (1969). *Metodologiczne problemy nauk ekonomicznych*. Warszawa: PWE.
- Żurawicki, S. (1970). *Myśl ekonomiczno-polityczna w Polsce okresu międzywojennego*, Warszawa: PWN.
- Żurawicki, S. (1980). *Metody i techniki badań ekonomicznych. Zagadnienia epistemologiczne i metodologiczne*. Warszawa PWE.
- Żurawicki, S. (red.). (1983). *Współczesna myśl ekonomiczna*. Warszawa: PWE.

Bibliografia Maxa Webera (wybrane pozycje):

- Zur Geschichte der Handelsgesellschaften im Mittelalter, 1889
- Die römische Agrargeschichte in ihrer Bedeutung für das Staats- und Privatrecht, 1891
- Die Verhältnisse der Landarbeiter im ostelbischen Deutschland, 1892
- Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik (1895)
- Roscher i Knies oraz logiczne problemy historycznej szkoły ekonomii politycznej, 1903
- „Obiektywność” poznawcza nauk społecznych i polityki społecznej, 1904
- Etyka protestancka a duch kapitalizmu, 1905
- Krytyczne studia nad logiką nauk o kulturze, 1906
- Agrarverhältnisse im Altertum, 1909
- Niektóre kategorie socjologii rozumiejącej, 1913
- The Religion of China, 1915
- The Religion of India, 1916
- Znaczenie „wartościowania” nauk społecznych i ekonomicznych, 1917
- Ancient Judaism, 1917
- Science as a Vocation (Nauka jako zawód), 1918
- Polityka jako zawód i powołanie, 1919
- Wirtschaftliche, 1920
- Sociology of Religion, 1920
- From Max Weber: Essays in Sociology, 1920
- Socjologia religii, 1920–1921
- Economy and society (Gospodarka i społeczeństwo), 1922
- Basic Concepts in Sociology, 1922
- The Theory of Social and Economic Organization, 1922
- The Methodology of the Social Sciences, 1949